

sociologicznej / Red. A. Sadowski. – Białystok, 1995.

Tarczyński A. Wartości i postawy w obliczu zderzenia systemów kulturowych. Hiszpańscy zdobywcy XVI wieku wobec Nowego Świata. – Bydgoszcz, 2001.

Tarczyński A. Zderzenie międzykulturowe jako zjawisko społeczne // Universitas Gedanensis. T. 11. № 1-2 (19-20), 1999.

Wysocki A. Problematyka zderzenia kultur w socjologii i antropologii // Annales UMCS. Sectio I. Philosophia – Sociologia. Vol. XXXIII, 2008.

Wysocki A. Zderzenie kultur. Polskość i sowieckość na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1939-1941 we wspomnieniach Polaków. – Lublin, 2014.

Artur Wysocki. Clash of Cultures – Between Conflict and Dialogue of Cultures.

The paper presents basic notions concerning the issue of culture clash in social sciences. Peculiar attention is paid to the specific character of culture clash among other notions referring to intercultural relations, its theoretical and analytical relevance, as well as to typical situational framework of the clash of cultures, subjects involved in it, and the results it leads to. The discussion of this analytical model is complemented by examples of research on clash of cultures. However, the main topic of the paper is to show the dialogue-forming function of the clash of cultures. Case studies of particular examples of culture clash demonstrate that this type of cultural contacts has both conflict and tolerant aspects.

Keywords: clash of cultures, cultural identity, conflict of cultures, dialogue of cultures.

УДК 316.334.3 (477)

Андрій Єкатеринчук

**КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ
ПРО ВПЛИВ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ
НА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО «СОВЕТСЬКОГО» ТА
НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВІВ СВОГО МИНУЛОГО**

Євромайдан 2013–2014 років, агресія Росії проти України, анексія частини української території та тисячі українських жертв як її наслідок спонукають до питань про можливість та темп зміни ставлення українського суспільства до минулого та, у довшій перспективі часу, про перебудову історичної пам'яті. Після проголошення незалежності в Україні співіснують два історичні наративи: советський та національний, при цьому дослідники вказують, що протягом понад 20 років існування України українське суспільство

характеризує своєрідна амбівалентність у сфері колективної пам'яті, тобто схильність до єднання українського національного та советського імперського наративів. У цій статті автор, відсилаючи до теоретичних робіт, а також до вибраних опитувань, присвячених ставленню українців до вибраних історичних постатей як символів минулого, намагається показати, чи Євромайдан і російсько-українська війна помітно вплинули на ставлення українського суспільства до історії.

Ключові слова: історична ідентичність, історична пам'ять, Євромайдан, війна Росії проти України 2014–2015, «руській мір».

У листопаді 2013 року в Києві вибухли протести, наслідком яких була втеча авторитарного президента Януковича в Росію, відсунення його від влади, проведення дострокових виборів президента та парламентарних виборів. Відсунення від влади лояльного до Росії В. Януковича та побоювання з боку російських лідерів, що мирним шляхом не вдасться утримати Україну у своїй стрефі впливів, призвели до непроголошеної війни, яку Росія досі веде проти України, займаючи частину її території, висилаючи свої війська, інспіруючи та фінансуючи діяльність сепаратистських груп українського суспільства на Донбасі та в інших областях України. Проти України ведеться також широкомасштабна пропагандистська кампанія, яка має за завдання викликати негативне ставлення росіян до українців та нової української влади, інспірувати противладні дії в самій Україні та дискредитувати Україну й українців в очах західного світу, створюючи враження, що війна в Донбасі – це внутрішньоукраїнський конфлікт або ж – у найбільш відвертому варіанті – внутрішня проблема на території, яка розташована у сфері впливів Москви.

Безсумнівно, Євромайдан, його кривава жертва – «Небесна сотня», репресії з боку влади, агресія Росії і тисячі жертв російсько-української війни не залишаються без впливу на ставлення українців до свого минулого, а у довшій перспективі – мабуть, також впливу на історичну ідентичність українців. Мета цієї статті – спробувати верифікувати погляд, чи Євромайдан та російсько-українська непроголошена війна спроможні суттєво змінити ставлення українського суспільства до свого минулого, зокрема радянської спадщини. Для цього аналізуються результати досліджень, які проводились в Україні після Євромайдану. Коментовані обстеження присвячені в основному ставленню українців до вибраних

історичних (та сучасних) постатей, які є символами історичних наративів.

Ці питання вкрай важливі для консолідації нації або її роз'єднання. Особливе значення для процесу формування або переосмислення колективної ідентичності має образ «чужого». Важливо визначити категорію «своїх» та «чужих» [Boksański, 2005, с. 110]. Саме тому мене цікавить почуття окремішності своєї історії серед українців на тлі інших спадкоємців радянського та російського імперського минулого.

Протягом усього періоду незалежності України свідомість історичної тяглості та закорінення в традиції становила цей вимір ідентичності, який включав у собі чи не найбільше проблем у процесі консолідації нації. На думку історика Ярослава Грицака, «історія – чи радше спосіб, у який різні групи населення уявляють минуле свого регіону й України, – є (...) принципом, що розділяє. Головна лінія розколу тут пролягає між національною та «советською» версіями української історії» [Грицак, 2011, с. 178]. Вказує він на існування двох основних наративів бачення історії українським суспільством: предметом гордості для прихильників національного наративу були: українське козацтво, досягнення народної творчості, діяльність лідерів національно-визвольного і дисидентського рухів, УПА, проголошення української незалежності 1991 року та Помаранчева революція. Протилежний до цього наративу полюс в українському суспільстві становлять прихильники советського минулого з позитивним ставленням до таких подій, як перемога у «Великій Вітчизняній» війні, повоєнна відбудова промисловості [Грицак, 2011, с. 178; див. також: Stryjek, 2014, с. 48–56; Серєда, 2006, с. 29–41; Sereda, 2006, с. 109–122; Sereda, 2007, с. 160–209; Портнов, 2011, с. 206–218].

Цей стан повністю зрозумілий, якщо візьмемо до уваги, що метою «советської» політики післявоєнного періоду щодо українців було зробити їх разом із росіянами та білорусами головними партнерами в утриманні «советської» імперії, шляхом зведення цих спільнот з рівня нації до рівня етнічної групи, які не мають власних політичних інтересів та прагнень [Грицак, 2011, с. 264–265, див. також: Єсельчик, 2004].

В іншому місці Грицак змістовно пояснює різницю між згаданими двома основними наративами бачення історії українцями: «Різниця в їхній поведінці на регіональному рівні виявляється в тому, що розуміється під екстремізмом: на Сході – це націоналізм, на Заході – комунізм. Фактично, головна різниця полягає в тому, наскільки і як засвоєно уроки советської

системи. Советська пропаганда зробила все можливе, щоби демонізувати «націоналізм», представляючи його як одного з головних ворогів стабільності, розпалювача міжнаціональної ворожнечі, що залишив по собі кривавий слід, синонім фашизму тощо. Образ націоналізму як синонім національно-визвольного руху та ідеології, що проповідує *кожній нації – свою державу*, значній частині українських громадян або зовсім невідомий, або принципово несприйнятний. На Заході головним ворогом постає все, що загрожує політичній незалежності української держави й української ідентичності, і цей образ, зі зрозумілих причин, експлікується на комунізм» [Грицак, 2011, с. 180].

В Україні після 1991 року спостерігається ренесанс національного дискурсу, поява нового національного канону, який частково та вибірково використала нова українська влада з метою доведення своєї легітимності. Цей новий український національний канон використала частково та вибірково нова українська політична еліта для власної легітимації. Він був позитивно сприйнятий у свідомості багатьох українців, зокрема україномовної інтелігенції, проте викликав спротив з боку російськомовного населення Східної та Центральної України. Саме з цього часу стає помітною нова тенденція у сфері історичної пам'яті – амбівалентність. З одного боку, ця амбівалентність є характерною ознакою історичної політики, яка ведеться владною елітою, з другого – ця амбівалентність торкається колективної ідентичності українців, проявом чого є намагання громадян поєднати у свідомості радянський та національний наративи. Це викликає у багатьох дослідників спокусу говорити про дві України. З дев'яностих років дослідниками спостерігається не лише боротьба між національним та «советським» проектами української історії, але й амбівалентність як історичної політики, так і уявлення про своє минуле самих громадян – намагання поєднати у свідомості ці суперечливі наративи [Грицак, 2011, с. 269; Рябчук, 2011, с. 381–396].

Зміни історичної ідентичності та уявлення про своє колективне минуле не завжди відбуваються шляхом згори донизу, за сценаріями, які конструюють владні еліти. Посилаючись на П'єра Нора, польський соціолог Мар'ян Голька зауважує, що корисні умови для змін історичної ідентичності та історичної пам'яті створює «прискорення історії», її демократизація та деколонізація. Наслідком такої ситуації бувають пошуки нових варіантів пам'яті [Golka, 2009, с. 123]. Істотним чинником зміни у ставленні до минулого

бувають усілякого роду емансипації: національні, класові та поколіннєві. Емансипації включають потребу поширення своєї незалежності, почуття суб'єктності та формування нової ідентичності. Нова ідентичність вимагає натомість ревізії пам'яті. Можна цього досягнути шляхом підкреслення певних елементів із минулого даної спільноти чи призабутого, конструювання міфів: міфічних подій чи постатей (героїв). Проте в основному згадана емансипація здійснюється через введення до ширшої свідомості певних елементів пам'яті, які стосуються власної групи, підкреслюють її значення, пов'язані зі зміною взаємовідносин між пам'яттю різних груп – в основному панівної та підкореної. Голька висловлює погляд, що початок ХХІ століття приніс у світ своєрідну турбулентність у сфері колективних пам'ятей: спостерігаються суперечні та водночас сплутані з собою механізми деколонізації пам'яті, яким протидіють механізми нової її колонізації [Golka, 2009, с. 132–133]. В описані таким чином Голькою механізми вписується ситуація, у якій знаходиться українське суспільство.

Зміна ставлення до минулого може керуватися згори політичною елітою, як це було після перемоги Помаранчевої революції. У той же час президент Віктор Ющенко став ініціювати зміну історичного наративу, намагаючись поширити свідомість суспільства про найбільшу трагедію українців – Голодомор 1932–1933 рр., а також пам'яті про антирадянську боротьбу Української Повстанської Армії.

Проте Євромайдан за генезою відрізняється від Помаранчевої революції. Якщо революція 2004 року в Україні була централізованою та спрямованою на лідера – В. Ющенка, то Революція гідності та Євромайдан не мали одного лідера і передовсім були реалізацією спонтанного механізму «знизу вгору» (більше на цю тему: Jekaterynczuk, 2014, с. 173–179), що дозволяє відносити їх до «мережєвих», «цифрових», «ризомних» революцій, які описав іспанський соціолог Мануель Кастельс [Castels, 2013]. Така характеристика Євромайдану як спонтанного, стихійного, нецентралізованого процесу може призвести до думки, що зміна ставлення до минулого відбуватиметься також децентралізовано та стихійно, «знизу вгору». Це може означати переломний момент у процесі зміни уявлень українців про минуле, а у довшій перспективі – також перебудови «амбівалентної» чи «шизофренічної» колективної пам'яті. Про такий варіант зміни колективної пам'яті, характерний для останніх десятиріч у Європі, який сам себе накручує,

проходить лавиною і який не може опанувати жодна соціальна сила, пише Марцін Куля [Kula, 2004, с. 158–159].

Події в Україні, яким дав початок у листопаді 2013 року Євромайдан, безсумнівно, можна вважати «прискоренням історії» – обставиною, яка породжує масштабні зміни в різних сферах соціального життя. Україна перебуває у стані кривавої війни з сусідом, який досі вважався «братнім» народом. Якщо припустимо, що Росія веде війну з Україною не так за частину українських земель, як за збереження свого колективного міфу про «руській мір», складовими частинами якого є всі східнослов'янські спільноти та їхні держави [Stryjek, 2014, с. 50–53], то доходимо до висновку, що переосмислення свого минулого українцями стає сценарієм неминучим та необхідним. На думку соціолога Малгожати Будити-Будзинської, через участь у війні з цим самим ворогом громадяни починають помічати спільні долі. Війна стає джерелом колективного досвіду, який, записаний або переданий в усній формі, творить історію та національну традицію. Війна створює нові свята та нових героїв – символи колективної пам'яті [Budyta-Budzyńska, 2010, с. 83].

З 1991 року Друга світова війна, яку, згідно з «советським» наративом, називають Великою Вітчизняною війною, та перемога СРСР над фашистами становили спільний колективний міф російського, білоруського та українського суспільств, що спирався на досвід спільної боротьби. Агресія Росії проти України, анексія частини української території та українські жертви, раховані у тисячах, провокують наступне питання: чи російські владні еліти на чолі з В. Путіним, виступаючи на захист проекту «руській мір» і приймаючи рішення про війну з Україною, водночас остаточно не зруйнували фундаменти для імперського міфу про «руській мір», викликаючи народження на ґрунті українського суспільства іншого, конкурентного міфу – війни з імперською Росією?

Віддзеркаленням думки громадян України про СРСР є проведене 15–25 квітня 2014 року Соціологічною групою «РЕЙТИНГ» репрезентативне опитування «Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей»¹. Воно здійснювалося вже після анексії Росією АР Крим та під час розгортання

---

¹ Дослідження проводилось по всій території України за винятком окупованої Росією АР Крим, що необхідно брати до уваги при аналізі результатів опитування.

конфлікту в регіоні Донбасу. За результатами цього опитування (див. Таблицю 1.), лише 33% українців шкодує за розпадом Радянського Союзу, половина – ні. Цікаво, що почуття ностальгії протягом останніх 5 років зменшилося з 46: до 33%, водночас частина респондентів, які не шкодують за СРСР, зросла з 36% до 49%. Віддзеркалені зміни відбуваються поступово, проте слід помітити, що кількість тих громадян, що ностальгують за Радянським Союзом, зменшилася саме під час тривання Євромайдану та виникнення конфлікту з Росією. Адже відсоток тих, хто шкодував розвалу СРСР з 2010 по 2013 рік впав 46% на 41%, та за один рік з 2013 по 2014 спостерігається спадок з 41% до 33% ностальгуючих за Радянським Союзом.

Проте, якщо взяти до уваги регіональний чинник, то виявляється, що зменшення почуття ностальгії за СРСР (хоч у різному темпі) характерне для всіх регіонів України за винятком Донбасу. Протягом останнього року, відображеного в опитуванні, кількість тих, хто жалкує за Радянським Союзом, у регіоні Донбасу збільшилась, щоб досягнути рівня понад 60%. Більше шкодують за розпадом СРСР люди з нижчим рівнем освіти, старші респонденти та етнічні росіяни [Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей].

Таблиця 1.

Чи жалкуєте Ви зараз про розпад у 1991 році Радянського союзу?

	XII 2010	III 2013	IV 2014
Ні	36	44	49
Важко відповісти	18	15	18
Так	46	41	33

[Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей]

Своєрідними символами національного та советського дискурсів української історії є постаті Йосифа Сталіна та Степана Бандери. Після Помаранчевої революції, з приходом до влади В. Ющенко, в Україні активізувалися історичні дискусії. Частково це було заслугою самого Ющенко, який намагався увести до історичного канону Українську Повстанську Армію та популяризувати тему Голодомору серед українського суспільства. З іншого боку, ці дискусії викликав опонент – В. Янукович зі своєю командою, намагаючись політизувати історію, використовуючи міф

українського націоналіста серед російськомовного населення з метою дискредитувати Ющенка в очах електорату східних областей. Наслідком цієї політики Ющенка було поширення свідомості про Голодомор по всій Україні, проте УПА поляризувала суспільство, не входячи до загального національного канону. У масштабі всієї України спостерігається зміна відсотка громадян, які ставляться до неї негативно, але лише в Західній Україні УПА викликає чітко позитивні емоції.

Можливо, зміну в ставленні до УПА принесе саме Євромайдан. Незважаючи на пропаганду Партії регіонів про те, що Євромайдан – це провокація фашистів, екстремістів, червоно-чорні прапори були присутні на ньому майже від самого початку та посіли там статус загальнонаціонального символу, не вміщуючи в собі радикального змісту, який на Майдані не знайшов би корисного ґрунту [Koponczuk]. Популярності серед не лише україномовних, але також російськомовних учасників Євромайдану та російсько-української війни набрало привітання: «Слава Україні! Героям слава!», що означає розповсюдження символіки, асоційованої досі з УПА, у новому соціальному просторі та виводить її на новий політичний рівень.

Таблиця 2 показує ставлення опитуваних до постаті Степана Бандери, який став символом УПА та представляє собою національний наратив. Хоч за останні 2 роки зросла частка громадян, які ставляться до нього позитивно (з 22% до 31%), майже половина – 48% громадян – ставиться до нього негативно. Помітно, що події 2013–2014 років корисно вплинули на оцінку постаті Бандери, проте не змінили її фундаментально, тому дарма очікувати, що він увійде найближчим часом до загальнонаціонального канону. Позитивне ставлення більшою мірою характеризує молодших респондентів. Не менш цікаво, що позитивно оцінюють його виключно етнічні українці, що, скоріш за все, не дозволить стати Бандері героєм української політичної нації [Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей].

Символом «совєтського» наративу став Й. Сталін. За результатами дослідження з 2014 р., лише 20% українців ставляться до цієї постаті позитивно, та аж 70% – негативно. З 2012 року по 2014 р. негативна оцінка Сталіна зросла з 62% до 70%. Найвищі показники позитивної оцінки спостерігаються на Донбасі (36%), проте слід зауважити, що по всіх регіонах ця постать фіксує більше негативних оцінок, ніж позитивних, що можна сприйняти як доказ поступового відвернення українців від радянської моделі своєї історії. Позитивне ставлення до Сталіна притаманне тим

громадянам, у яких нижчий рівень освіти, нижча зарплатня, старшим опитуваним, та тим, які є етнічними росіянами [Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей].

Таблиця 2.

Як Ви ставитесь до таких постатей?

	Цілком позитивно	Швидше позитивно	Важко відповісти	Не знаю такого	Швидше негативно	Зовсім негативно
Петро І	16	34	17	2	16	14
Іван Мазепа	13	28	24	6	16	14
Степан Бандера	13	18	17	4	17	31
Йосиф Сталін	5	15	10	1	23	47
Володимир Путін	7	9	7	-	11	65

[Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей]

Результати даного опитування дозволяють зробити висновок, що символи двох конкурентних наративів – національного та «советського» – більшою мірою інтегрують своїх противників, ніж прихильників. Як для Сталіна, так і для Бандери характерні вищі показники негативних оцінок, ніж позитивні. Очевидно, більша різниця між негативними та позитивними оцінками фіксується для постаті Сталіна. Тим не менше, перевага негативних оцінок над позитивними для цих постатей дозволяє припускати, що у сприятливих обставинах відмінності українського суспільства у сфері ставлення до своєї історії надалі можуть бути політизовані.

З іншого боку, коли порівнюємо ставлення українського та російського суспільства до символу советської історичної спадщини – Й. Сталіна, помітним стає чітке розходження російського та українського суспільства зі всією його гетерогенністю у сфері історичної ідентичності. Коли в Україні спостерігається поступове зменшення ностальгії за радянським минулим і

більшість громадян негативно оцінює постать Сталіна (навіть на Донбасі вони переважають), у Росії протягом останніх 10 років багато у цьому плані не змінюється – у листопаді 2014 році більше ніж половина росіян позитивно оцінила роль Сталіна в історії Росії (52%) [Роль личностей в истории России]².

З аналізованого опитування виникає також, що Євромайдан та російська агресія певною мірою прискорюють темпи дистанціювання українського суспільства від советської моделі минулого, проте конфлікт із Росією, за соціологічними даними, швидше впливає на ставлення українців до сучасної Росії з Путіним на чолі, ніж до історії. Війна з Росією великою мірою зв'язує руки тим політичним силам в Україні, які традиційно відстоювали советське бачення минулого та лякали російськомовний електорат західно-українським «націоналізмом» і «бандерівцями».

Викликом для українців та української влади буде, безсумнівно, продовження війни з Росією. Для великої частини українських громадян статус найважливіших подій зберігає Друга світова війна під назвою «Велика Вітчизняна» та перемога над фашизмом. Уже сьогодні бачимо спроби української сторони націоналізувати «Велику Вітчизняну» війну, хоча б шляхом незалежного від Москви святкування пов'язаних із нею свят. Історичний та культурний краєвид Центральної, Східної та Південної України змінився разом із так званим «ленінопадом», тобто започаткованим у Києві 8 грудня 2013 року масовим поваленням по всій Україні понад 500 пам'ятників Леніну, які були символом занурення України в радянському минулому [про значення пам'ятників для історичної пам'яті див: Nijakowski 2006, с. 66–102].

Попри відмінні уявлення про минуле в різних регіонах України, наведені вище результати опитувань не підтверджують тезу про опозицію поміж двома Українами: Східною та Західною. У сфері історичної пам'яті є серйозні різниці, але немає розходження між Сходом та Заходом. Помітна стає лиш опозиція поміж Донбасом та рештою України. Цікаво, що області східної та південної України, не враховуючи Луганської, Донецької та Криму, тяжіють у бік Києва. Різниці між ними є прийнятними для плюралістичного суспільства, яке надає перевагу демократичному ладу.

---

2 На основі репрезентативного дослідження «Роль личностей в истории России», проведеного

Перед Україною стоїть інша проблема: перебування частини Луганської та Донецької областей, а також Криму під контролем Росії та під впливом її пропаганди в умовах війни з кожним днем може ускладнювати можливості діалогу з рештою України на шляху випрацювання непротиставних, неантагоністських уявлень про минуле, яке дозволить думати про спільне майбутнє.

Джерела:

Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. – Київ : Критика, 2011.

Скельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. – Київ : Критика, 2008.

Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14092/>

Портнов А. «Велика Вітчизняна війна» в політиках пам'яті Білорусі, Молдови та України: кілька порівняльних спостережень // Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Каппелер. – Київ : К.І.С, 2011.

Рябчук М. «Сяк-так, абияк»: двадцять років косткомуністичної трансформації в Україні // Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Каппелер. – Київ : К.І.С, 2011.

Роль личностей в истории России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levada.ru/20-01-2015/rol-lichnostei-v-istorii-rossii>

Середа В. Регіональні виміри українського соціуму: історичне минуле і національні ідентичності // Агора. Україна – регіональний вимір. Випуск 3. – Київ, 2006.

Boksański Z. Tożsamości zbiorowe. – Warszawa, 2005.

Budzyńska-Budyta M. Socjologia narodu i konfliktów etnicznych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.

Golka M. Pamięć społeczna i jej implanty. – Warszawa : Scholar, 2009.

Jekaterynczuk A. Kogo reprezentował kijowski Majdan 2013-2014? Struktura społeczno-demograficzna i kulturowa kijowskiego Euromajdanu w Kijowie, oczekiwania oraz ewolucja. Socjologiczny obraz kijowskiego Majdanu z końca 2013 – początku 2014 roku // Rosja Putina – Ukraina – Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka. Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. – 2014 (Rok 12). – Zeszyt 5.

Konończuk W. Co Majdan mówi o Ukrainie? Diagnoza i perspektywy ukraińskiej polityki // Komentarze OSW. № 125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-01-17/co-majdan-mowi-o-ukrainie-diagnoza-i-perspektywy-ukrainskiej>.

Kula M. Między przeszłością a przyszłością. O pamięci, zapomnieniu i przewidywaniu. – Poznań : PTPN, 2004.

Nijakowski L. M. Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym. – Warszawa : Scholar, 2006.

Sereda V. Regional Historical Identities and Memory // Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. Україна Модерна. Спеціальний випуск / За ред. Я. Грицака, А. Портнова, В. Сусака. – Львів-Київ : Критика, 2007.

Sereda W. Święta historyczne i bohaterowie narodowi w świadomości mieszkańców Doniecka i Lwowa // Ukraina Nowa. Red. Jarosław Moklak. – Kraków : «Historia Iagellonica». – 2006. – № 2.

Stryjek T. Ukraina przed końcem historii. Szkice o polityce wobec pamięci. – Warszawa : Scholar, 2014.

Andrzej Jekaterynczuk. Some Observations on the Influence of the Euromaidan Protests and Russia's war Against Ukraine on Ukrainians' Attitudes Towards the Soviet and the National Narratives of Their Past.

The 2013/2014 Euromaidan protests, Russia's aggression towards Ukraine and the annexation of part of Ukraine's territory that resulted in thousands of victims provoke questions about the possibilities and the dynamics of changes of the Ukrainian society's attitude to the past and, in a longer perspective, the reconstruction of historical memory. Since the independence of 1991, two historical narratives have coexisted in Ukraine: the Soviet and the national ones. Scholars point out that during this more than twenty years period of independence, the Ukrainian society has been characterized by some ambivalence in the sphere of collective memory, that is, melding the Ukrainian national narrative with the Soviet imperial one. The present paper is intended to find out – in the light of theoretical data and selected surveys concerning Ukrainians' attitudes towards selected historical personalities as symbols of the past – whether the Euromaidan events and the Russian-Ukrainian war influenced the attitudes of Ukrainians towards their past.

Keywords: *historical identity, historical memory, 2013/2014 Euromaidan, Russia's war against Ukraine of 2014/2015, the 'Russian world' project.*